

Miklós Barbara, Takács Mónika

**Jónás könyvének pszichoanalitikus (meg)hallgatása:
Ábrahám Miklós Jónás könyve fordítása és a mű analitiko-
esztétikai értelmezése***

„Kiáltok Tehozzád/hallj meg Isten” – bevezetés helyett

„Ezt a verset egy nagy betegségben, egy életveszélyes műtét előtt állva kezdtem és terveztem. Hosszú hónapokon át, fél-önkívületben kísértett a szerencsétlen Jónás próféta alakja, aki a cethal gyomrában lelte időleges koporsóját. A próféta sorsa, a szellem sorsa a világ hatalmaival szemben: lehet-e izgatóbb tárgy a mai költőnek?”¹

A *Jónás könyvét* Babits az utolsó, nyugalomban és remények között töltött nyarán, az autográf kéziratban szereplő, feleségének szóló ajánlásból tudható, hogy 1938 augusztusában, Ilona napon fejezte be.²

A beszéd hangját egy időre elvesztő Babits rátalál Jónás hangjára, számtalan stiláris regiszteren keresztül. Ahogy Jónás is megtalálja – Istennel szemben- a saját hangját a költemény világában.

Ninive és Tarsis

1938-ban, amikor a *Jónás könyvét* írta Babits, a kecskeméti születésű Ábrahám Miklós, a numerus nullus törvény elől menekülve, mely zsidó származása miatt megfosztotta volna a felsőfokú tanulmányok lehetőségétől, tizenkilenc évesen Párizsba emigrált.

Franciaországban műfordítóként és pszichoanalitikusként Nicolas Abraham néven vált ismertté.³

Ha áttekintjük Ábrahám életének néhány mozzanatát, még világosabbá válik, hogy a *Jónás könyve*, mint bibliai történet és mint irodalmi szöveg miért lehetett többszörösen kitüntetett jelentőségű Ábrahám számára.

Ábrahám Miklós (1918-1975) művelt zsidó családban született, édesapja képzett rabbi volt, de nyomdászként tevékenykedett. Gimnáziumi érettségét matematikából,

* A tanulmány első megjelenése: Danubius Noster, 2014/1-2. 201-212.

természettudományokból szerzett, és mindeközben héber vallási tanulmányokat folytatott. Apja rabbinak szánta.

Kivándorlása után, először a Sorbonne-on hallgatott filozófiát és esztétikát, majd a németek elől Toulouse-ba menekült, ott folytatta filozófiai tanulmányait. Itt ismerte meg első feleségét, akit pszichiátriai intézetben kezeltek 1945-től.

Húga, Edith, 1970-ig Magyarországon élt, amikor is fiával, Rand Miklóssal (Nicholas Rand) az Egyesült Államokba ment. Ez az unokaöcs jelenleg a Wisconsin–Madisoni Egyetem francia irodalmi tanszékének professzora, nagybátyja második feleségének, Török Máriának halála után, 1998-tól, hagyatékának kezelője és az életmű szakértője.⁴

Ábrahám Franciaországban tudta meg, hogy szinte a teljes családja a holokauszt áldozata lett.

1948-ben kapta meg diplomáját, innentől kezdve Franciaország egyik legrangosabb kutatóintézetében (CNRS), az esztétikai tagozat munkatársaként dolgozott. Az '50-es évek elejéig az irodalom, azon belül is a verstan és a műfordítás kérdései foglalkoztatták.

A háború eseménye, felesége betegsége és annak az igénye, hogy filozófiai és irodalmi tudását kiterjessze, a pszichoanalízis felé sodorták. 1950-ben találkozott Török Máriával (aki 1944-ben vándorolt ki Franciaországba), közös érdeklődésük az identitás problémája volt, melyet Török Mária klinikai munkája során a Rorschach-teszten keresztül vizsgált, Ábrahám Miklós pedig a husserli fenomenológiára alapozva. Ábrahám és Török közös témája és „felfedezése”: a harmadik szerepe az identitás építésében. E szemlélet a harmadik szereplőnek két személy dinamikájában döntő jelentőséget tulajdonít, és tanulmányunkban igyekszünk rámutatni, hogy e koncepció Ábrahám *Jónás*-értelmezésében is rendkívül fontos szerepet játszik.⁵

Ábrahám Miklós és Török Mária kiképző analitikusa egyaránt a szintén magyar származású Grünberger Béla volt.⁶ Ábrahám 1959 és 1975 közötti munkáiban, amiket már gyakorló analitikusként részben Török Máriával együttműködve írt, a freudi pszichoanalízis megújítására törekedett. Kutatásainak fő pillére az én spontán önteremtő munkáját megállító, abba betörő trauma.⁷ Ábrahám munkássága a francia pszichoanalízisben harmadik út volt az ortodox freudizmus és a lacani mozgalom között.⁸ Az ő irányításával kezdődött meg Franciaországban Ferenczi Sándor és Hermann Imre műveinek kiadása.⁹

Műfordítás és lélekelemző esztétika

Török Mária elmondása szerint is Ábrahám Miklós legkedvesebb költője Babits volt. Ezt erősíti meg az is, amit Bajomi Lázár Endre ír, egy 1957-es (!) eseményről, amikor Ábrahám *Jónás könyve*-fordításából olvastak fel részleteket a párizsi rádióban, az azt kísérő előszavával.¹⁰ Ebben a műfordító Ábrahám „leszögezi, hogy Babits az egyik legnagyobb, sőt talán a legnagyobb magyar költő volt a két háború közt.” (A műfordítás kapcsán még visszatérünk ehhez az érdekes „előszóhoz”.¹¹)

Ábrahám személyes ízlésén kívül nem kevés része lehet ebben annak, hogy Babits óriási mennyiségű és jelentőségű műfordítói életművet hagyott maga után. Fordítás-köteteit a műfordítás elméletére vonatkozó nézeteit megfogalmazó szövegek kísérik, melyeket Ábrahám minden bizonnyal ismert. Így az egyik legjelentősebb műfordítói „ars poeticáját”, a *Dante-fordításról*¹² készített 1912-es „műhelytanulmányát” is.

Ábrahám már a háború után belekezdett a *Jónás könyvének* fordításába, s szinte élete végéig (1973-ig) dolgozott rajta. Azonban csak Ábrahám halála (1975) után, 1981-ben jelent meg, nagy múltra visszatekintő Flammarion kiadásában. A kötet első felében az eredeti magyar szöveg és Ábrahám francia fordítása szerepel, második felében az ábrahámi fordítás és a költemény soraihoz fűzött pszichoanalitikus költemény (mert e magyarázat – mint amellettt érvelünk is majd a későbbiekben – szintén a műalkotások közé sorolandó). A törzsszövegeket kíséri két rövid előszó Török Mária tollából (1979-ből), és másik kettő Ábraháméból (1957 júliusából). Nem tartalmazza azonban a *Jónás imáját*, melynek akkor már volt francia fordítása.¹³

A fordítás felettébb különös módon úgy jelent meg, hogy Babits neve nincs is a címben, csak a belső szövegekben jelenik meg, hogy az ő költeményének fordításáról van szó.¹⁴

Ami a fordítás tartalmi és formai hűségét illeti, arról a 1980-as évek magyar kritikai visszhangja – ez érdemben két remek, a francia irodalomban terén szakavatott, költő, illetve író, irodalomtörténész és műfordító, Rába György és Bajomi Lázár Endre megnyilatkozásait jelenti – messzemenően elismerően nyilatkozik.

„Ábrahám nagy fordítói gyakorlat, a költészet és műfordítás elméletének több könyvébe foglalt tanulmányozása után látott a Babits-mű átültetéséhez (...). Fordításából kiderül, Babits költői műhelyének avatott ismerője, a közvetítés feladatát pedig a magyar hagyomány szerint, a finom szerkezetekre is érzékeny, formahű felfogásban teljesíti. Sőt, a műfordító Babits vízjelének, egyéni fordítói eljárásának tudatában tolmácsol. (...) – írja Rába György *Kecskemét, Párizs, Ninive* c. könyvismertetésében.¹⁵ Kiemeli a nyomatóképesítő hangfestés átültetését, a tenger hullámlásait érzékeltető (ingó és hulló kék hullámfalakból, /mintha egy új Ninive kelne-hullna” – a rím furcsaságait (belsejébe/bölcséjébe), és főképp, hogy átveszi Babits Dante-fordításaival összhangban, hogy „az átültetésnek az a nyelvszemléleti sajátága, hogy az élőbeszédtől eltérő szókincset nyomatékos, ritka szinonimákkal helyettesíti. Példaként „rühellé” szót említi, amit „cagnard” tohonya jelentésű szóval tolmácsolja, mert ez a francia szó, ugyancsak az első magyar bibliafordítások korából való, mint a „rüh”, szó, melyből a rühellé ige képződött.”¹⁶

Bajomi Lázár Endre is megerősíti a Rónay által leírt „jártasságot” Babits költői műhelyében, és a már említett 1957-es „előszóból” idézi Ábrahám hitvallását a műfordítással kapcsolatban: „megkísértem magának Babitsnak a fordítástechnikáját alkalmazni, hogy visszaadjam szótagról-szótagra a nagy magyar költő lírai hanglejtését és szándékát”.¹⁷ Bajomi kedvtelve írja, hogy „Ábrahám (ha nem is szótagról szótagra) szinte szóról szóra tükrözi az eredetit, méghozzá roppant leleményesen, hamiskásan-kedvesen, gunyorosan, a tudathasadás teljes vértetével játszva a klasszikus pátosz és a modern hétköznapiság húrjain, az alázatos hányavetiség, a szemtelen megalázkodás, a formai tökély és a pongyolaság csak ritkán verejtékes slalomversenyében”.¹⁸ És ha már Rónay jellemzéséből

is szerepelt egy példa, legyen itt egy Bajomi-Lázáréiból is: „Ki hinné, hogy vissza lehet játszani egy olyan tripla szaltót, mint a III. rész 25. és 26. sorában olvasható: *Másod estére másik térre ére / a színészek és a mimesek terére?* Nos, műfordítónk erre a teljesítményre is képes: *Secondsoir l'égarasur la seconde agora / Mimus et masquestienaient lá grand gala.* amint látható, az invenciózus égara-agora belső rím meg a második sorban lévő két *m*-es, illetve két *g*-s alliteráció tökéletesen babitsi!”¹⁹

Noha Ábrahám fordításának mindkét méltatójától meglehetősen idegen a szöveghez fűzött pszichoanalitikus magyarázat, ennek ellenére a könyv egészének fogadtatása egyértelműen pozitív. Rónay György rámutat, hogy a sajátos megközelítésnek és a szoros olvasásnak, amellyel Ábrahám a művet „hallgatja” köszönhetőek olyan sajátos szempontok felfedezései, amik akkor is érvényesek, ha „a mű pszichoanalitikus magyarázatát mintegy felfüggesztjük.”²⁰ Erre hozza például, azt a meglátást, hogy a mű (lírai) énje olykor nem csak Jónás, hanem az Isten is. Ennek lehet egy olyan olvasata is, hogy az „ingyen kegyelemből” megbocsátó Istennel való azonosulással a szerző az aktív humanizmus képviselője lesz. Ábrahám azonban magára a narratológiai tényre helyezi a hangsúlyt, hogy Jónás vágyai az Úr szájából szólnak, amire majd a rövid elemzett fordításrészlet kapcsán jelen tanulmány is kitér.

Bajomi Lázár Endre – a kötet címére gondolva is, lássuk be, némileg joggal – 1982-es cikkében aggódik amiatt, hogy a pszichoanalitikus értelmezéssel együtt megjelent Babits-fordítás nem tudja betölteni azt a fontos szerepet, amire a fordítás magas színvonala folytán hivatott lenne, hogy az irodalmat szerető francia közönség megismerje belőle Babits lírájának e reprezentatív darabját, mert Babits neve helyett csak a pszichoanalitikus gondolatok felé fog fordulni a figyelem. Ugyanakkor felhívja a figyelmet, hogy „nem szentségtörés” pszichoanalitikus kommentárral ellátni irodalmi műveket, megtörtént ez már Franciaországban jó néhány illusztris szerzővel (Baudelaire, Lautréamont).²¹

1986-os cikkében, amikor már volt szerencséje találkozni Ábrahám özvegyével, Török Máriával, Bajomi Lázár érzékenyebbnek mutatkozik a pszichoanalitikus ihletettséggel szemben. Hangsúlyozza, hogy Ábrahám Babits műfordítói felfogásának és eszköztárának alkalmazását nem pusztán intellektuális követelménynek tartja. hanem a műfordítás mint szövegértés organikus részévé téve – mint azt megkíséreljük a későbbiekben bemutatni –, a szöveg „tudattalanjának” feltárásában is hasznosítja.

A gyakorló pszichoanalitikus Ábrahám számára minden páciens költő volt, a műfordító-alkotó Ábrahám számára a pszichoanalízis pedig az önteremtés poétikája.²² És ezen a ponton térünk vissza Babits említett tanulmányához, ahol a fordításról mint aktív megismerésről így ír:

„... az egyéniséget is bajos lenne megismernünk, ha meg nem próbálnók lelki világát a mi lelki világunk edényébe, a mi nyelvünkbe átönten. A lélektan tanítja, hogy voltaképp passzív megismerés nincs, minden megismerés aktív, mint ahogy a gyermek szájmozgása önkénytelen utánozza annak szájmozgását, aki hozzá beszél. (...) Előtte az egyetlen teljes asszimilálása valamely költőnek, ha megpróbálom lefordítani.”²³

Feltételezésünk, hogy ahogyan Ábrahám gondolkodik a szöveggel való találkozásról, legyen szó műfordításról, avagy egy páciens szájából elhangzó asszociatív szövegfolyamról, az lényegileg hasonló ahhoz, ami Babits idegen alkotó és szöveg „asszimilációjának” nevez.

Lélekelemző esztétika és műfordítás

A *Ritmusok (Rythmes)* című tanulmánykötetében²⁴ Török Mária és Rand Miklós Ábrahám három régebbi tanulmányát gyűjtötték össze, amelyek a költői nyelvről értekeznek.²⁵ Az írások kitérnek a költői nyelv fenomenológiájára: a költői nyelv egyes rétegeinek (fonetikus, szemiotikus, szemantikus, mitologikus, és mindezek szintézise, a holopantikus réteg – „a költői mítosz” univerzuma) Ábrahám egy-egy fejezetet szentel. Foglalkoztatja a ritmus és az időiség jelensége, és annak kapcsolata a ritmizáló tudattal és a költői nyelv „tudattalanjával”.

A „pszichoanalitikus esztétikáról” írott esszéje azonban fontosabb számunkra: itt használja először az introjekció fogalmát, melyet Ferenczi Sándortól vesz át, és amely összeköti a költői nyelvről alkotott gondolatait a pszichoanalízis gyakorlati tapasztalatával. Ferenczi így fogalmazza meg az introjekciót *Indulatáttétel és magábavetítés* című írásában: „a neurotikus a külvilágnak minél nagyobb részét bevonja érdeklődésének körébe, és tudatos vagy öntudatlan fantáziák tárgyává teszi”. (Ferenczi kiemelése)²⁶

Ábrahám szerint az introjekció egy hatékony, az én-szerveződést segítő, önteremtő, ön-alkotó folyamat, amely egy „másikkal” való kiemelt találkozási pillanatban lép működésbe. Ez a „másik” gyerekkorunkban lehet a szülő is. Ehhez a folyamathoz, tehát identitásunk megalkotásához szükséges lehet egy harmadik „közvetítő”, aki ráébreszt saját, kialakulóban lévő vágyainkra²⁷ támogatja azt, hogy „személyként” éljük meg önmagunkat.

Lehet valódi vagy elképzelt, de mindenképp onnipotens, mindenható figura, „bírók bírója”, aki a nyelv kialakulását is segíti, azáltal, hogy neve van, amelynek kiejtése mágikus hatású.²⁸

Ábrahám találkozása az irodalmi szöveggel introjekciós aktusként értelmezhető: a fordítás és értelmezés önteremtő alkotó folyamat. Ahogy később látni fogjuk, a *Jónás könyvéhez* írott értelmezésében Ábrahám arról beszél, hogyan teremti meg önmagát, hogyan talál rá saját hangjára Jónás.

Hanem az introjekciós folyamat elakadhat: a trauma, a szenvedés, elidegeníti a személyt másoktól és önmagától, mivel a szenvedés elmondhatatlan, artikulálhatatlan, néma szó lesz. Ami néma szó, azt nem értjük. A pszichoanalízis célja pedig az, hogy megtalálja az utat az elakadások feldolgozásához, a megértés és a szavak segítségével.

Ábrahám szerint a ritmus, a költemény, a fordítás, vagy egy meghallgatott élet-történet (pszichoanalízis), mind ugyanolyanok abban a tekintetben, hogy megtörhetnek mint teljes történet, traumák, viszontagságok által.

Ábrahám mint értelmező, mint fordító és mint pszichoanalitikus mindig a teljes

mű-alkotásra (l'oeuvre) reflektál: azt kutatja, milyen feltételek között tud a néma szó megszólalni, hogyan lesz ékesszóló (éloquent), hogyan tudja elbeszélni a fájdalmakat, viszontagságokat, a hozzáférhetetlen lelki tartalmakat. Ezzel mintegy a mű-alkotás tudattalanját kívánja „megszólaltatni”, ami más értelmezések által még néma maradt, amelybe beleíródott az elmondhatatlan szenvedés.²⁹ Úgy kísérli meghallgatni *Jónás könyvét*, hogy az valóban megszólaljon.

Jónás a díványon

A kísérlet egy szépirodalmi szövegalkotás formájában történik, két szinten: az egyik maga a műfordítás, a másik az interpretáció, amely szintén irodalmi szöveg szókincsében, nyelvi és formai megoldásaiban, de egyúttal az élő beszéd töredékessége, egy valódi pszichoanalízis jelentéseket keresgélő, szabad asszociációkban kibomló nyelvezete is jellemzi.

Egymás mellett a két szöveg szerves egységet alkot, ahogy a páciens fekszik a díványon, úgy fekszik a szöveg a bal oldalon, az analitikus pedig a jobb oldalon ül és hallgatja. Kettejük közös diskurzusában születik meg a mű-alkotás.

Ábrahám úgy vezeti fel értelmezését, mintha egy estén egy analitikus kezelés folyamatának történetét osztaná meg a hallgatóval, a maga intimitásában, diszkréciót követelve. Idézzünk ebből a bevezetőből:

„Ezen az estén két újdonságban lesz részünk: lefektetünk egy költeményt az analitikus díványra, majd elmeséljük, ahogyan meghallgatjuk a költeményt, és tesszük mindezt a lehető legkevesebb elmélet bevonásával. (...) A költemény története követi egy gyermek fejlődését a pubertás korig és egyben az analitikus érés folyamatát is. (...) Az értelmezés, ami kísérlet arra, hogy elmondja, hogyan hallgatom a költészetet, ennek a hallgatásnak a meghallgatására szólítja fel Önöket. Már előadásom formája is valami olyat fog előidézni Önökben, ami elillan a racionalitás elől. Ahelyett, hogy egy-egy részletre korlátoznák figyelmüket, hagyják magukat az alakuló jelentés hullámain sodródni, ahogyan váratlanul megjelennek, ahogy egymásra rezonálva összekapcsolódnak, és talán elérkezik az a pillanat, ahol Jónás története az előbb még egyfajta masszaként (masse) jelenik meg, de újra rátekintvén már a tudás birodalmában találják magukat.”³⁰

Ábrahám elgondolásában Jónás történetén keresztül egy gyermek fejlődését hallja meg, aki keresi önmagát, saját vágyait, ösztönei kielégülését. Isten elküldi Jónást Ninivébe, ezáltal az nem saját vágyait követi, hanem az Istenét, vagyis betölti a próféta küldetését. Isten szócsöve, tőle kölcsönzi szavait. Nincsenek saját szavai, de nem is kiált Ninive ellen, nem beszél. Az Isten szavai ösztöntől megfosztott szavak lennének Jónás szájában.

Jónás elmenekül az isteni küldetés elől, tengerre száll, a szökés gesztusában már artikulálódik Jónás ösztöne, amely a tenger hullámlásában felvonultatja szimbólumait: felemelkedés, ringatózás, megtörés/megfáradás. Jónás megküzd a harcát az Istennel (Apával?), aki Ninive ellen prófétálni küldi, és aki saját vágyainak szócsöveként használja (akárcsak Babits küzd a prófétasággal és Ábrahám, mint a rabbinak szánt pszichoanalitikus-műfordító), és valódi „megszületésének” is tanúi lehetünk, amikor a bálna hasában önmagát, vágyait, dühét artikulálni kezdi Isten felé, miután megszülettek első saját szavai.

Ennek az aktusnak Ábrahám nagy jelentőséget tulajdonít, az ön-teremtés kiemelt pillanatának tekinti, melyben az eddigi Jónás-értelmezésekben „néma” „Kormányos” ölti magára a folyamatot katalizáló harmadik szerepét. Jónásnak Istennel „egybeforrított árboznak” kellene maradnia, kölcsönös hűségben, ahogy a hajótest darabjai, de ez a kapcsolat megtört, „deszkaszál nem maradt hű deszkaszálhoz”³¹. A „Kormányos”, aki beszédre bírja Jónást, artikulálja Jónás diffúz konfliktusát, és őt magát: „Ki vagy te? Kelj föl, és kiált a keserves istenedhez, talán ő megkegyelmez!”, hangot ad neki, amely a vágy hangja: vágyra ítéli, a saját vágyára és ezáltal Jónást elindítja saját fejlődéstörténetében.

Nézzük meg ezt a kiemelt találkozás-pillanatot, egyben Ábrahám értelmezésének sarokkövét a műfordítás és a szövegértelmezés szintjén. Lássuk előbb Babits művét, és Ábrahám francia műfordítását.³²

De a kormányos dühhel csapta vissza:
Mit fecsegsz itt erdőről össze-vissza?
Hol itt az erdő? És hová tegyünk ki?
Innen csak a tengerbe tehetünk ki!
Ki is teszünk, mert nem türöm hajómon
az ilyet, akit mit tudom mi bűn nyom.
Már biztos hogy te hoztál bajba minket:
magad mondd hogy Isten átka kerget.
Ha Isten üldöz, az ördög se véd meg.
Hé, emberek! Fogjátok és vigyétek
ezt a zsidót!" S már nyolc marok ragadta,
nehogy hajójuk süllyedjen miatta,
mert nehéz a kő, és nehéz az ólom,
de nehezebb kit titkos súlyu bűn nyom.³³

**Mais le Patron, colère, rabroua: « Qui ?!
Foin du sableux galimatias !
Où te jeter, quelle forêt, quels sables ?
Rien que dans la mer on est, d'ici jetable.
Et jeté seras, car je ne veux á bord
Quiconque est grevé d'on ne sait quel remords.
Plus de doute, c'est toi le porte-malheur !
Un qui cherche à fuir, maudit par son Seigneur !
Si ton dieu t'en veut, quel diable pour t'aider ?
Hé là, les gars, prenez-le et l'emmenez,
Ce Juif! » Et huit poignes déjà le saisirent,
Plutôt que de voir se rompre leur navire,
Mais plus lourd est le plomb et la pierre, lourde,
Mais plus lourde d'un péché la tare sourde.³⁴**

Ábrahám Babits stílusát hűen imitálva ülteti át francia nyelvre a szakasz nyelvi fordulatait, az egyes regiszterek között bravúrosan módon közlekedik: Babits (dühhel) „csapta vissza” kifejezését a francia (colère) „rabrouer”: korhol, „lekap” (a tíz körméről) régies alakjába írja át, a „fecseg” franciául a „faire du foin – pofázik, fecseg, bizalmas, köznyelvi formájában jelenik meg. Babitsnál Jónása „összevissza” fecseg, míg Ábrahám Jónásának beszéde halandzsza, zagyaság, badarság, összevissza beszéd: „galimatias” a franciában bizalmas, köznyelvi fordulatként fejezi ki ugyanazt, árnyaltan megfestve Jónás artikulálatlan, „valódi” szavai előtti beszédmódját. Babits titkos súlyú bűnről beszél, a franciában a „la tare sourde” ki nem mondott vagy süket (tehát nem hallható) (sourde) bűn, hiba, fogyatékoság, fizikai vagy lelki teher (tare) – utóbbi sűrítve hordozza a bűn és a súly jelentést. Ez sajnos az angol fordításban nem érzékelhető (vö.: az angol fordítással a függelékben). A szöveg ritmusa is hűen követi Babitsét, még a 62-63. sorok enjambement-ja is „helyt áll” (amit az angol fordítás szintén nem tud visszaadni).

Lássuk a továbbiakban Ábrahám értelmezését.

„Jónás futása”³⁵

A per: vágyra ítélve

Jónás megszólalt. Most először. De szót sem ejtett Ninivéről. A „Kormányos” arra már rájött, hogy nem „Isten”-ről van itt szó. Még csak nem is róla szól... „Ez bolond!” Megvádolják, és még csak nem is védekezik? Hát nem elég nagy bűn, amivel vádolom? Csaknem alattomosabb, veszélyesebb bűnt követett el másokkal szemben, mint az, akinek nincs neve?

Mindezt Jónás jól tudja. Hiszen nem ő maga provokálta ezt a reakciót? Óh, mekkora öröm, végre elítéltetik, most már biztosan. „Hé, emberek!” Ad abszurdum, az Ösztön, Kormányosnak álcázva, megmenekülésének kulcsa lesz. A hajó „Jónás” nem süllyed el bűnének terhe alatt, ami valójában... az ártatlanság. Mitöbb, járművet vált.... De ne szaladjunk ennyire előre. Jelenleg Jónás az ítélet révén már kénytelen látni bűnét”. Mitöbb, a dívány ítélete: „vízbe dobni” őt nem lesújtja, hanem megkönnyebbül tőle. Az Ösztön az, ami felszabadul.....felszínre tör.”

Ábrahám a költemény minden egyes részének és azon belül minden – általa meghatározott – értelmezési egységnek címet ad. A költemény első része a „Jónás futása” címet viseli, azon belül az ismertetett rész pedig „A per: vágyra ítélve” címet.

A „Kormányos” kérdéseitől ösztökélve itt szólal meg először Jónás. A „Kormányos” – a „harmadik” pedig sejti, hogy Jónás ártatlan, pusztán az a bűne, hogy nem Isten prófétája akar lenni, hanem önmaga. De bűnősként, mint aki veszélybe sodorta hajóját, elítéli, és ezáltal ad lehetőséget neki arra, hogy tudatosítsa benne és artikulálhatóvá tegye saját vágyait. Ezzel megszületik az ítélet („vágyra ítélve”), és kezdetét veszi a „per”, Jónás és Isten, (apa és fiú?) között.

Hanem előbb Jónásnak valóban meg kell születnie, ezért „járművet vált”, és a cet gyomrába száműzve, ahová „Jónás simán és egészen úgy lecsusszant”, mintegy a nemi aktust és fogantatást megjelenítve saját intrauterin „bölcsőjébe” kerül. Az „önteremtés” harcának „felvonásai” Jónás ninivei tartózkodása során követhetőek végig, ahol Jónás szexuális ösztönei és haragja egyaránt tombolnak – Isten pedig Ninivét választja. Csábító lenne végigtekinteni a teljes ábrahámi értelmezést, és még csábítóbb annak freudi (ödipális harc) illetve lacani (az Apa Neve és a Szimbolikus Tartományba íródás sorsa) továbbgondolásában elmerülni, de ezeknek a vágyaknak most határt kell szabnunk – talán egy következő tanulmányban elégülhetnek ki.

Ábrahám az önteremtés útját mutatja be Jónás történetében: az Apával, vagy bármely Másikkal való azonosulás viszontagságait, amely, ha saját szavainktól és saját vágyaink artikulálásának lehetőségétől megfosztva elakad, egy Harmadik segítségével, aki engedélyt ad a beszédre, azzal, hogy segít megfogalmazni nekünk saját vágyainkat („vágyra íté”) utat biztosít az introjekciós folyamatoknak, a valódi identitásépítésnek.

Babits számára a cethal gyomra „ideiglenes koporsó”³⁶ az ábrahámi értelmezésben azonban bölcső, az újjászületés helye – amihez előbb meg kell halni. Ahogy Babitsot a „próféta sorsa, a szellem sorsa” foglalkoztatta a „világ hatalmaival szemben”³⁷- Jónás

szavai által a „prófétaságot rühellő”, a hangja elvesztésétől rettegő ember szólal meg, és lel új, emberi hangra költészetében.

„Hallj meg Isten!” – mondja Babits Jónása, „Halj meg Isten!” – mondja Ábrahám Jónása. Az Isten és az analitikus sorsának elemzése a műben még továbbgondolásra érdemes feladat – az ábrahámi értelmezésben előbbi meghal, utóbbi elhallgat –, azonban ez már túllépné ezen tanulmány kereteit. Jónás beszél. Köszönjük, hogy velünk együtt meghallgatták szavait!

*

FÜGGELÉK

Ábrahám Miklós Babits Mihály Jónás könyve c. műve 53–67. sorainak francia fordításához fűzött értelmezésének szövege, eredeti nyelven.

”La fuite de Jonas”³⁸

Le procès: condamnation au désir

Jonas avait parlé. Pour la première fois. Mais il n’avait pas soufflé mot de Ninive. Le « Patron » saisissait seulement que ça ne tournait pas rond avec. « Dieu ». Pas plus qu’avec lui. « Il est dans la lune celui-ci. » On l’accuse et il ne se défend même pas! N’est-ce pas un péché suffisant? Est-il péché plus sournois, plus dangereux pour les autres que celui qui n’a pas de nom?

Tout cela Jonas le sait bien. N’avait-il pas lui-même provoqué cette réaction? Oh bonheur, enfin il va être condamné, c’est sûr. « Hé là gars! » *In extremis*, l’Instinct, à visage de Patron, apporte donc son secours. La navire « Jonas » ne sombrera pas sous le poids du péché...d’innocence. Tout au plus changera-t-il de véhicule... Mais n’anticipons pas. Pour le moment Jonas se voit condamner à ne plus ignorer son « péché ». Aussi le verdict du divan d’être « jeté à l’eau » n’afflige pas mais allège. L’Instinct qui se libère...monte.”³⁹

Babits Mihály Jónás könyve c. művének 53–67. sorai angolul, Tótfalusi István fordításában.

„What babblest thou of shores and woods, oh hang it!
Where is the wood? Where could we put thee out?
Into the sea alone, and we, no doubt,
will do so, for boat shall carry none
whose heart is pressed by I know not what sin.
Now I am sure our fate was caused by thee:
thou saidst that from thy God’s curse didst thou flee.
No devil can protect whom gods pursue.
Hey men! Come quickly and haul up this Jew!”
And eight hands grabbed his feet, his arms and throat,
lest he should cause the peril of the boat,
for stone and lead are heavy, but haviest
is one who by a secret vise pressed.⁴⁰

JEGYZETEK

- 1 Babits Mihály, Most fedeztem fel saját versemet. In: Uő: „Itt a halk és komoly beszédek ideje”, Interjúk, nyilatkozatok, vallomások. Szerk., vál., a szöveget gond. és a jegyzeteket írta Téglás János. Pátria Könyvek, Budapest, 1993, 233.
- 2 A keletkezés legfontosabb körülményeit lényegre törően összefoglalja Kelevéz Ágnes utószava a *Jónás könyvének* angol nyelvű fordításához és magyar nyelvű faksimile kiadásához. Vö.: In: Babits Mihály: *Jónás könyve / The book of Jonah*. Szerk. Kelevéz Ágnes. Arcus, Vác, 2004, 62.
- 3 Az 1918-1919-es és az 1938-1941 közötti időszakot, a magyar pszichoanalitikusok emigrációjának „hullámaiként” tartjuk számon, többek között Mészáros Judit kutatásai nyomán. A második emigrációs hullámban vándorolt ki pl. Bak Róbert, József Attila analitikusa vagy Róheim Géza, a híres etno-pszichoanalitikus is. A kivándorlók azonban zömében olyan országokat választottak, ahol a pszichoanalízisnek hagyománya volt, és ahol pszichoanalitikus közösségekbe illeszkedve folytathatták a „Budapesti Iskola” szellemében munkásságukat. (Vö.. Mészáros Judit: „Nem látom itt egy békés jövő lehetőségét.” A budapesti iskola emigrációja. In: Erős Ferenc, Lénárd Kata, Bókay Antal (szerk.): *Typus Budapestiensis. Tanulmányok a pszichoanalízis budapesti iskolájának történetéről és hatásairól*. Thalassa Alapítvány, Budapest, 2008 105-137.) Épp ezért Franciaországot kevesen választották, mert ott csak még az 1950-es években is kialakulóban volt a mozgalom. Jellemző különbség, hogy a Franciaországba emigrálók fiatalok voltak, ezért – Fónagy Iván kivételével – már odakint történt a pszichoanalitikus kiképzésük, kint nyerték el pszichoanalitikus identitásukat, mint Ábrahám is. Itt kell feltétlenül megemlítenünk Kassai György nyelvészt, irodalomtudóst is, akit a magyar közönség József Attila-tanulmányairól ismerhet leginkább, és aki ugyan nem ebben az időszakban vándorolt ki, de Ábrahám révén ismerte meg az analízist, közreműködött Ferenczi Sándor és Hermann Imre műveinek franciára fordításában.
- 4 Ábrahám Miklós és Török Mária innovatív (klinikai és elméleti) gondolatainak és életművének továbbvitele céljával 1999-ben jött létre az „Association Européenne Nicolas Abraham et Maria Torok (Ábrahám Miklós és Török Mária Európai Társaság).
- 5 Török Mária – Rand Miklós: A tudattalan fantomjai. Török Mária és Rand Miklós válaszol kérdéseinkre. *Thalassa*, 1998, 2-3., 113.
- 6 1939-en vándorolt ki Franciaországba.
- 7 Török – Rand, 1998, uott.
- 8 Ábrahám Miklós és Török Mária klinikai munkásságáról és a francia pszichoanalitikus mozgalomban betöltött szerepéről Ritter Andrea doktori disszertációja foglalkozik. Ritter Andrea: A „budapesti iskola” hatása a francia pszichoanalitikus elméletekre. Ábrahám Miklós és Török Mária pszichoanalitikus rendszerének elemzése és terápiás alkalmazása. Doktori értekezés. (PTE BTK Pszichológiai Intézet Pszichológiai Doktori Iskola Elméleti pszichoanalízis Doktori Program), Pécs, 2005
- 9 Rand, Nicholas: *Biographies de Nicolas Abraham et de Maria Torok*.
- 10 Az általunk is az irodalmak között feltüntetett 1981-es, *Anasemies [„Rejtett jelentések] III.* köteteként kiadott Jonas két előszót tartalmaz. A Bajomi Lázár által idézettet, ez a 19-20. oldalon található, valamint annak egy első változatát (15-17. old.), amelyben két Babits-versrészlet is szerepel Ábrahám fordításában (a *Modern vázlatból*, illetve *A lírikus epilógjából*), valószínű ezek is Ábrahám fordításai (noha e tanulmány keretében erről nem győződhattünk meg, de Ábrahám nem tüntet fel fordítót). Ebben az első változatban

- rendkívül érdekes eszmefuttatás van a Babits nárcisztikus igényei és a küldetés, kötelezettségérzet közötti feszültség által generált izzó líraiságról, ez a gondolatmenet és a versrészletek a második előszóban már nem szerepelnek.
- 11 Bajomi Lázár Endre: A Fortissimótól a *Jónás könyvéig*. Jegyzetek a „francia” Babitsról. *Dunatáj*, 1984. március, 17.
 - 12 1912-ben jelent meg a *Pokol* és 1929-ben a három rész együtt. (Vö: *Babits-bibliográfia*, összeáll. Sárkány Oszkár. *Babits Emlékkönyv*, 289-308.)
 - 13 vö: Bajomi Lázár, 1984, 23.
 - 14 Bajomi Lázár, 1984, 21.
 - 15 Rába György: Kecskemét, Párizs, Ninive. *Nagyvilág*, 1982/5. 770.
 - 16 Rába, 1982, 769.
 - 17 Abraham, Nicolas: Le cas de Jonas. In: *Jonas (Anasémies III.)*. Flammarion, Paris 1981 15-17. Idézi: Bajomi-Lázár, 1984, 22.
 - 18 Bajomi Lázár, 1982, 23.
 - 19 Bajomi Lázár, uo.
 - 20 Rába, 1982, 770.
 - 21 Bajomi Lázár, 1984, 23.
 - 22 Ábrahám, 1981, 11. (Török Mária második, cím nélküli jegyzete)
 - 23 Babits Mihály: Dante fordítása. Műhelytanulmány. *Nyugat*, 1912. 8. sz.
 - 24 Abraham, Nicolas: *Rythmes. De l'œuvre, de la traduction et de la psychanalyse*, Aubier-Flammarion, Paris, 1985.
 - 25 Bajomi Lázár Endre: Bolyongás Nicolas Abraham „furcsa vidékén”. *Kritika*, 1987/4., 25.
 - 26 Ferenczi Sándor: Indulatáttel és magábavetítés. In: Uő: *Lelki problémák a pszichoanalízis tükrében*. Magvető, Budapest, 1982, 63.
 - 27 Török – Rand, 1998.
 - 28 Juffé, Michel: Genèse du sujet et altérité, chez Nicolas Abraham et Emmanuel Lévinas, *Le Coq-héron* 171, 2002/4. 26-46. . DOI:
 - 29 Abraham, 1985, 8.
 - 30 Abraham, 1981, 63-64. A tanulmányban idézett Ábrahám-műrészleteket Miklós Barbara fordította.
 - 31 Babits Mihály: Jónás könyve. *Nyugat*, 1938. 9. sz.
<http://mek.niif.hu/04300/04341/04341.htm>
 - 32 Tanulmányunk végén a *Függelékben* közöljük a *Jónás könyve* idézett 53-67. sorainak angol fordítását is.
 - 33 Babits, 1938.
 - 34 Abraham, 1981, 76.
 - 35 A függelékben közöljük Ábrahám értelmezés-részletének szövegét eredeti nyelven.
 - 36 Babits, 1993, 233.
 - 37 Babits, 1993, uo.
 - 38 Fejezetcím
 - 39 Abraham, 1981, 77.
 - 40 Babits, 2004, 41.

IRODALOM

- ABRAHAM, NICOLAS: Le cas de Jonas. In: *Jonas (Anasémies III.)* Flammarion, Paris, 1981, 61-147.
- ABRAHAM, NICOLAS: *Rythmes. De l'œuvre, de la traduction et de la psychanalyse.* Aubier-Flammarion, Paris, 1985
- BABITS MIHÁLY: Dante fordítása. Műhelytanulmány. *Nyugat*, 1912. 8. sz.
<http://epa.oszk.hu/00000/00022/00102/03282.htm>
- BABITS MIHÁLY: Jónás könyve. *Nyugat*, 1938. 9. sz.
<http://mek.niif.hu/04300/04341/04341.htm>
- BABITS MIHÁLY: Most fedeztem fel saját versemet. In: Uő: „Itt a halk és komoly beszédek ideje”, *Interjúk, nyilatkozatok, vallomások.* Szerk., vál., a szöveget gond. és a jegyzeteket írta Téglás János. Pátria Könyvek, Budapest, 1993.
- BABITS MIHÁLY: *Jónás könyve / The book of Jonah.* Szerk. Kelevéz Ágnes. Arcus, Vác, 2004.
- BAJOMI LÁZÁR ENDRE: A Fortissimótól a Jónás könyvéig. Jegyzetek a „francia” Babitsról. *Dunatáj*, 1984. március, 17–24.
- BAJOMI LÁZÁR ENDRE: Bolyongás Nicolas Abraham „furcsa vidékén”. *Kritika*, 1987/4. 24-25.
- Ferenczi Sándor: Indulatáttétel és magábavetítés. In: Uő: *Lelki problémák a pszichoanalízis tükrében.* Magvető, Budapest, 1982, 50-75.
- KELEVÉZ ÁGNES: [cím nélkül: utószó a faksimile kiadáshoz és az angol fordításhoz.] In: Babits Mihály, 2001.
- MÉSZÁROS JUDIT: „Nem látom itt egy békés jövő lehetőségét.” A budapesti iskola emigrációja. In: Erős Ferenc, Lénárd Kata, Bókay Antal (szerk.): *Typus Budapestiensis. Tanulmányok a pszichoanalízis budapesti iskolájának történetéről és hatásairól.* Thalassa Alapítvány, Budapest, 2008 105-137.
- RÁBA GYÖRGY: Kecskemét, Párizs, Ninive. *Nagyvilág*, 1982/5. 769-770.
- RAND, NICHOLAS: *Biographies de Nicolas Abraham et de Maria Torok.* <http://www.abraham-torok.org/>
- RITTER ANDREA – ERŐS FERENC: (szerk.): *A megtalált nyelv. Válogatás magyar származású francia pszichoanalitikusok munkáiból.* Új Mandátum, Budapest, 2001
- RITTER ANDREA: A „budapesti iskola” hatása a francia pszichoanalitikus elméletekre. Ábrahám Miklós és Török Mária pszichoanalitikus rendszerének elemzése és terápiás alkalmazása. *Doktori értekezés.* PTE BTK Pszichológiai Intézet Pszichológiai Doktori Iskola Elméleti pszichoanalízis Doktori Program, Pécs, 2005
- SÁRKÁNY OSZKÁR (összeáll.): Babits-bibliográfia. In: Illyés Gyula (szerk.): *Babits-émlékkönyv.* Nyugat Kiadó, Budapest, 1941, 289-308.
- TÖRÖK MÁRIA – RAND MIKLÓS: A tudattalan fantomjai. Török Mária és Rand Miklós válaszol kérdéseinkre. *Thalassa*, 1998, 2-3. 112-121.

* * *